

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

»LOKALNA VLAST I SAMOUPRAVA U
POVIJESTI SLAVONIJE, SRIJEMA I BARANJE«

Program skupa i sažeci izlaganja

Znanstveni i organizacijski odbor skupa:
dr. sc. Miroslav Akmadža (Slavonski Brod)
dr. sc. Stanko Andrić (Slavonski Brod)
dr. sc. Dora Ivanišević (Osijek)
dr. sc. Danijel Jelaš (Osijek)
dr. sc. Suzana Leček (Slavonski Brod)
dr. sc. Ana Rajković Pejić (Slavonski Brod)
dr. sc. Domagoj Tomas (Osijek)
dr. sc. Anđelko Vlašić (Osijek)

*Sedamnaesti godišnji znanstveni skup
Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje*

HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

I

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA JOSIPA JURJA STROSSMAYERAU OSIJEKU

organiziraju

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

**»LOKALNA VLAST I
SAMOUPRAVA U POVIJESTI
SLAVONIJE, SRIJEMA I
BARANJE«**

(Filozofski fakultet, Osijek,
22.-23. rujna 2022.)

PROGRAM SKUPA

(**Napomena:** svaki izlagač ima na raspolaganju 15 minuta.)

PROGRAM, 22. – 23. rujna 2022.

Četvrtak, 22. 9. 2022.	
9.00 - 9.30	Registracija sudionika
9.30 – 10.00	UČIONICA (BR. 53, 2. KAT) Otvaranje konferencije - pozdravni govori: Uprava FFOS, organizatori skupa
10.00 – 10.20	1. plenarno predavanje: Szabolcs Varga (BTK Történettudományi Intézet, Budimpešta): <i>Pokrajinski sabori u Slavoniji u prvoj polovici 16. stoljeća</i>
10.20 – 10.40	2. plenarno predavanje: Robert Skenderović (Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje): <i>Komparativna analiza odnos između administrativnog statusa i gospodarsko-demografskog razvoja slavonskih gradova u 18. stoljeću</i>
10.40 - 11.00	3. plenarno predavanje: Ana Holjevac Tuković (Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata): <i>Tijela vlasti na okupiranom području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema 1991.-1998.</i>
11.00 - 11.30	Pauza za kavu (učionica na FFOS-u br. 58)
11.30 – 12.30	Prostorija: 53 / Moderator: Marija Karbić Nikolina Domović Belec: <i>Rimska uprava u provinciji Panoniji s naglaskom na koloniju Mursu</i> Peter Rokay: <i>Familiars obitelji Maroti (Morovičkih) kao vršitelji lokalne vlasti u Srijemu, istočnoj Slavoniji i Baranji</i> Melina Rokai: <i>Borba lokalnih vlasti u Slavoniji, Srijemu i Baranji protiv heretika za vrijeme misije Jakova Markijskog</i> Krešimir Regan i Dubravka Latinčić: <i>Uspostava i razvoj protuosmanskog obrambenog sustava u Požeškoj županiji od pada Bosne 1463 do pada Požege 1536.</i>

	<p>Prostorija: 56 / Moderator: Slađana Josipović Batorek Ivan Armanda: <i>Odnos civilnih i crkvenih vlasti prema franjevcima konventualcima u Petrovaradinu 1921.-1925 i 1941.-1945.</i> Ivan Milec: <i>Slušati "kojekakve sreske pisare" ili narod – općinski načelnici broskog kotara u drugoj polovici 1930-ih godina</i> Želimir Prša: <i>Funkcioniranje općine Lipovljani u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)</i> Suzana Leček i Ivica Šute: <i>Sloboda ili "vrući krumpir" - samouprava u Slavoniji i Srijemu u vrijeme Banovine Hrvatske</i></p>
12.30 – 14.30	<p>Pauza za ručak (organizirano) UČIONICA 58</p>
14.30 – 15.15	<p>Prostorija: 53/ Moderator: Domagoj Tomas Stanko Andrić i Danijel Jelaš: <i>Struktura i djelokrug gradskih vlasti prema sačuvanim ispravama gradskih općina Vukovske županije</i> Petar Seletković: <i>Velikaši i županije donjeg međurječja Drave, Save i Dunava od razdoblja vladavine Žigmunda Luksemburškog prema kraju srednjeg vijeka: odnosi moći</i> Marija Karbić: <i>Strukture lokalne vlasti, njezini nositelji i nadležnosti u Požeškoj županiji u 13. i 14. stoljeću</i></p>
	<p>Prostorija: 56/ Moderator: Suzana Leček Boris Suljagić: <i>Kontinuirano i promjenjivo u čepinskoj upravi i u odnosima uprave Čepina s vlastima u Osijeku i Zagrebu u razdoblju između dvaju svjetskih ratova</i> Petar Grubišić: <i>Prilagodba na novi kraj: Dalmatinski kolonisti u spisima Narodnih kotara Đakovo i Beli Manastir</i> Dražen Živić: <i>Demografska održivosti postojeće mreže gradova i općina u istočnohrvatskim županijama</i></p>
15.15 – 15.45	<p>Pauza za kavu (učionica na FFOS-u br. 58)</p>
15.45 – 16.30	<p>Prostorija: 53/ Moderator: Denis Njari Pavao Nujić: <i>Struktura i reforme vojne uprave Petrovaradinske pukovnije tijekom druge polovice 18. stoljeća</i> Krešimir Škuljević: <i>Odnos lokalne uprave i godišnjih proračuna sibinske općine (1872.-1881.)</i> Branko Ostajmer: <i>Khuenovo osvajanje Strossmayerova Đakova: borba za općinsku upravu u Đakovu 1880-ih godina</i></p>

PROGRAM SKUPA

	<p>Prostorija: 56 / Moderator: Ana Rajković Pejić Ante Samardžić: <i>Krizni štab općine Slavonska Požega (1991.-1992.)</i> Tomislav Brandolica: <i>Sustav općenarodne obrane i društveno-političke organizacije Osijeka 1970-ih i 1980-ih</i> Slađana Josipović Batorek: <i>“Borba za odgoj mladeži” - Odnos komunističkih vlasti na području Osijeka i okolice prema vjerskoj nastavi i religioznosti školske mladeži 1945. - 1960.</i></p>
16.30 – 17:00	Rasprava

Petak, 23. 9. 2022.

9.45 – 10.00	Registracija sudionika
10.00 – 10.45	<p>Prostorija: 53/ Moderator: Stanko Andrić Josip Jagodar: <i>Razvoj općine Kobaš od 1872. do početka Prvog svjetskog rata</i> Eldina Lovaš i Petra Kolesarić: <i>Kontinuitet ili diskontinuitet Gradske uprave Slobodnog i kraljevskog grada Osijeka između 1809. i 1814.</i> Denis Njari: <i>Vlastelinstva u Osijeku i okolici kao organi lokalne vlasti u kasnom srednjem vijeku</i></p>
	<p>Prostorija: 56/ Moderator: Danijel Jelaš Igor Josipović: <i>Zatvorski sustav u Slavoniji u drugoj polovici 19. stoljeća</i> Valentina Kezić: <i>Odnos osječkih gradskih vlasti prema radničkom pokretu krajem 19. stoljeća</i> Luka Pejić: <i>Lokalne vlasti i pitanje kriminaliteta u 19. stoljeću: primjer osječkog redarstva</i></p>
10.45 – 11.15	Pauza za kavu (učionica na FFOS-u br. 58)
11.15 – 11.45	<p>Prostorija: 53/ Moderator: Anđelko Vlašić Anamarija Lukić: <i>Institucija i uloga velikog župana kao poveznice između središnje i gradske vlasti u Kraljevini SHS. Primjer grada Osijeka</i> Hrvoje Volner: <i>Holokaust u Osijeku i lokalna samouprava</i></p>
	<p>Prostorija: 56/ Moderator: Luka Pejić Ivan Mikuš: <i>Odgovor lokalne vlasti na gospodarsku problematiku i tranziciju u Slavanskom Brodu 1990. u prvoj polovici 1991. godine</i> Sergej Filipović: <i>Samoupravna interesna zajednica za standard učenika i studenata općine Osijek kao primjer djelovanja SIZ-a</i></p>
11.45 – 12.15	Rasprava
12.15 – 12.30	Zatvaranje konferencije

SAŽECI IZLAGANJA

Stanko Andrić

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Danijel Jelaš

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

Struktura i djelokrug gradskih vlasti prema sačuvanim ispravama gradskih općina Vukovske županije

Vukovska županija, napose u kasnom srednjem vijeku, bila je vrlo dobro naseljena, obuhvaćajući veći broj gradova (*civitates*) i trgovišta (*oppida*), međusobno različitih prema stupnju urbanog razvoja. Može se pretpostaviti da su se te razlike očitovale i u pogledu pravnog statusa naselja te ustrojstva i djelokruga poslova lokalne vlasti. Međutim, izvora koji bi o tome najizravnije svjedočili, poput gradskih povlastica i zbirki lokalnog prava, vrlo je malo. Danas su nam iz ove županije dostupne samo gradske povlastice Vukovara iz 13. te Iloka iz 15. i 16. stoljeća, skupa s tzv. Iločkim statutom (ili Iločkom pravnom knjigom) iz 1525. godine, izvorom za proučavanje gradske pravne povijesti čiji značaj nadilazi lokalne okvire. Slična je situacija i kada govorimo o sačuvanosti gradskih arhiva, pa je i dokumentacija nastala radom tijela gradskih vlasti, iz koje se nešto posrednije može doći do relevantnih informacija, uglavnom izgubljena. Naime, sačuvan je tek manji broj isprava lokalnih gradskih općina, po nekoliko za Ilok i Gorjane, te po jedna za Erdut i Šarengrad. Ipak, njihovom je pomnom analizom, unatoč fragmentarnosti u njima sadržanih podataka, moguće rekonstruirati zanimljive pojedinosti vezane za organizaciju i funkcioniranje lokalne vlasti u navedena četiri mjesta. U slučaju Iloka, dakako, riječ je o saznanjima što nadopunjuju rezultate analize članaka tzv. Iločkog statuta, napose njegove prve knjige, dok se u preostala tri slučaja radi o gotovo jedinim izvorima za ovaj aspekt lokalne povijesti. Sačuvane isprave gradskih općina Vukovske županije, unatoč svojoj malobrojnosti i izoliranosti, doprinose cjelovitoj slici razvoja gradske vlasti u kontinentalnim

dijelovima Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, a njihova interpretacija mora nužno uzeti u obzir cjelinu toga konteksta kojem pripadaju.

Ivan Armanda

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

Odnos civilnih i crkvenih vlasti prema franjevcima konventualcima u Petrovaradinu 1921.-1925. i 1941.-1945.

Izgubivši poslije Prvoga svjetskoga rata samostane u Cresu i Piranu, Dalmatinska provincija franjevacu konventualaca sv. Jeronima odlučila je nadomjestiti ih osnivanjem novih samostana. U takvim je okolnostima u ljeto 1921. osnovan samostan u Petrovaradinu, koji je zatvoren već potkraj 1925. godine. No, 1941. godine franjevci su konventualci ponovno otvorili samostan u Petrovaradinu i ostali u gradu do 1973., kad je samostan konačno zatvoren. U predavanju će se, temeljem analize sačuvanih arhivskih izvora, sagledati odnos civilnih i crkvenih vlasti prema franjevcima konventualcima prigodom dolaska u Petrovaradin 1921. godine, neuspjelih pokušaja rješavanja njihova stambenoga pitanja, punopravne primopredaje župe sv. Jurja, zatvaranja samostana 1925. godine te ponovnog otvaranja samostana 1941. i u ratnim godinama. Kroz odnos civilnih i crkvenih vlasti prema franjevcima konventualcima prikazat će se njihov utjecaj na život i rad te samostanske zajednice i osobito na odluku o zatvaranju samostana 1925. godine.

Tomislav Brandolica

Hrvatski državni arhiv, Zagreb

Sustav općenarodne obrane i društveno-političke organizacije Osijeka 1970-ih i 1980-ih

Sustav općenarodne obrane konceptualiziran je od kraja 1960-ih kao široki jugoslavenski obrambeni front naoružanog naroda, usmjerenog podjednako nasuprot mogućih napada s globalnog Zapada ili Istoka. U praksi se radilo o višerazinskom upravljačkom sustavu koji je obuhvaćao niz društveno-političkih organizacija (Savez komunista, Savez socijalističke omladine, Savez sindikata, Socijalistički savez radnog naroda i Savez boraca), društvenih organizacija (poput organizacija Crvenog križa ili Civilne zaštite) i državnih upravnih tijela (poput republičkih ili općinskih sekretarijata, skupština općina, općinskih izvršnih vijeća). Sustav je osiguravao trajnu društvenu ulogu i funkcionirao je kao društvena transmisija Jugoslavenske narodne armije. U ovom će se izlaganju, na temelju arhivskog gradiva osječke regije, istražiti kako je sustav funkcionirao na svakodnevnoj razini u društveno-političkim organizacijama Osijeka i Zajednice općina Osijek u desetljećima između Hrvatskog proljeća i demokratskih promjena. Ispitujući zadovoljstvo i nezadovoljstvo dodijeljenim ulogama i izvedbom planiranih zadataka, razaznat će se koja je bila efikasnost i opća izvedivost zamišljenih programa općenarodne obrane, odnosno kako su posebno krizne godine 1980-ih utjecale na razvoj i definiranje sustava. Posebno će se u obzir uzeti i čimbenici međunacionalnih sukoba u Jugoslaviji te dubokih proturječnosti ekonomske krize koja je u razmišljanjima stratega općenarodne obrane bila usko sparena s takozvanim „specijalnim ratom“ protiv Jugoslavije. Posebno će se obratiti pozornost na djelovanje tijela lokalne vlasti u vježbama „Ništa nas ne smije iznenaditi“, kako bi se pristupilo definiranju prihvaćenosti dodijeljenih uloga u općenarodnoj obrani.

Nikolina Domović Belec

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske

Oružane snage Republike Hrvatske

Rimska uprava u provinciji Panoniji s naglaskom na koloniju Mursu

Nakon pokorenja Panonaca u ustanku od 6. do 9. godine pod Tiberijem, Panonija biva organizirana kao posebna provincija 10. godine. Cijelo 1. stoljeće Panonija je ostala nepodijeljena pod upravom namjesnika pretorskog ranga *legatus Augusti pro praetore*. Pored carskog namjesnika u upravi provincije najvažniji je bio financijski upravitelj *procurator Augusti*, član viteškog staleža, a zadaća mu je bila da bdije nad carinskim приходima. Tokom druge polovice 2. stoljeća bilo je i u Mursi privremeno sjedište carskog prokuratora. Poznata su nam tri natpisa koji govore o obnašateljima te dužnosti. Jedan natpis govori o prokuratoru Emilijanu, na drugom natpisu se spominje pomoćnik prokuratorov, dok nam treći natpis govori o pomoćnom činovniku nekog prokuratora. Panonci su nakon pokorenja bili organizirani u plemenske općine s posebnim pravima u *civitates peregrinae*, koje su najprije bile pod nadzorom rimskih oficira *praefecti civitatis*. S vremenom su i domaći stanovnici mogli postati prefekti uz dodatni naziv *princeps*. U izlaganju će biti riječi o natpisima koji nam govore o obnašateljima gradskih institucija i dignitarima, isto kao i o staleškim uređenjima. Iz pronađenih natpisa poznata su nam četiri člana vijećničkog staleža *ordo decurionum*. Decurioni odgovaraju gradskim vijećnicima, a duumviri gradskim načelnicima, od kojih su uvijek dvojica bila na čelu grada po uzoru na dva konzula na čelu uprave u Rimu.

Sergej Filipović

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

Samoupravna interesna zajednica za standard učenika i studenata općine Osijek kao primjer djelovanja SIZ-a od 1975. do 1979. godine

U radu se istražuje se Samoupravna interesna zajednica za standard učenika i studenata općine Osijek. Analizira se ustrojstvo SIZ-a te njegovo financiranje i djelovanje. Opisuju se najznačajniji zadaci navedenog SIZ-a, što su bili izgradnja studentskog centra i studentskog doma te kreditiranje i stipendiranje učenika i studenata. Promatra se rad tijela SIZ-a i donosi zaključke o prednostima i nedostacima takvog načina funkcioniranja upravnih tijela. Kroz mikrohistorijski pristup, na osnovu djelovanja navedenog SIZ-a u Osijeku, donosi se šire zaključke o samoupravljanju u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji.

Petar Grubišić

Sveučilište Gent, Kraljevina Belgija

Prilagodba na novi kraj: Dalmatinski kolonisti u spisima Narodnih kotara Đakovo i Beli Manastir

Agrarna reforma i kolonizacija 1945. – 1948. godine promijenila je zemljišno-vlasničke odnose u Slavoniji i Vojvodini, više nego u ostalim krajevima socijalističke Jugoslavije. Dalmatinski doseljenici koji su sudjelovali u ovom procesu mogu se svrstati u tri skupine. Riječ je o dekolonistima Nezavisne Države Hrvatske, ratnim izbjeglicama ili novopridošlim kolonistima. Stoga, ovaj rad koristi spise iz kotareva Đakovo i Beli Manastir, i pripadajućih mjesnih odbora, kao osnovu za usporedbu postupanja lokalnih institucija spram prethodno spomenutih grupa kolonista u razdoblju od 1946. do 1955. godine. Prezentiraju se logistički, društveni i politički problemi koji su utje-

cali na sposobnost kolonista da se prilagode novom životu. Lokalne su institucije morale riješiti pitanja adekvatnog smještaja, prehrane doseljenika i osposobljavanja istih za obradu zemljišta. Rad navodi i odnose između raznih skupina zahvaćenih agrarnom reformom te ulogu medijatora od strane lokalnih organa. Naposljetku, analizira se i reakcija kolonista na promjene u politici vlasti prema selu. Istraživanje je bazirano na spisima kotarskih komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju iz Đakova i Belog Manastira, koje se nalaze u Državnom arhivu u Osijeku.

Ana Holjevac Tuković

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb

Tijela vlasti na okupiranom području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema od 1991. – 1998.

Tijekom 1991., u agresiji Srbije i Jugoslavenske narodne armije na Republiku Hrvatsku, srpska strana okupirala je Baranju, zapadni Srijem i dijelove istočne Slavonije. Srbi su na tom području uspostavili Srpsku oblast Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem. Ta oblast, zajedno sa srpskim autonomnim oblastima koje su uspostavljene u drugim dijelovima Republike Hrvatske, ušla je u sastav Republike Srpske Krajine (RSK), koja je proglašena u Kninu 19. prosinca 1991. godine. Okupirano je područje hrvatskog Podunavlja prema odluci samoproglšenih vlasti RSK i Zakonu o privremenoj teritorijalnoj organizaciji Srpske Oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem i privremenoj lokalnoj upravi, bilo organizirano u teritorij općina koje su činile općine Vukovar, Beli Manastir, Vinkovci, Dalj i Osijek s privremenim sjedištem u Tenji. Nakon potpisivanja Temelnog sporazuma o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, u studenom 1995., započeo je postupan proces povratka tog područja pod hrvatsku vlast u sklopu mandata Ujedinjenih naroda (UNTAES).

Josip Jagodar

Sveučilište u Slavanskom Brodu, Odjel društveno-humanističkih znanosti

Razvoj općine Kobaš od 1872. do početka Prvog svjetskog rata

U radu se obrađuje razvoj općine Kobaš od njezina osnutka 1872. do početka Prvog svjetskog rata 1914. godine. Na temelju arhivske građe, dostupne literature i novinskih članaka koji su izlazili u tom periodu rekonstruirat će se razvoj lokalne uprave, komunalne infrastrukture, vjerska pitanja, pitanja vezana uz poljoprivredu, obrtništvo, stočarstvo, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i socijalnu politiku te razvoj civilnog društva. U radu će se opisati pojedini lokalni političari važni za razvoj općine te odluke koje je donosilo općinsko vijeće. Analizirat će se stupanj razvoja općine u odnosu na ostale općine koje su djelovale unutar Kraljevske kotarske oblasti Oriovac (do 1886.), potom Kraljevske kotarske oblasti Brod na Savi (od 1886. do 1914. godine). U tom razdoblju u Kobašu se razvijalo obrtništvo pa će se stoga obraditi doseljavanje mađarskih, čeških, slovenskih, njemačkih i židovskih obrtnika i njihova djelatnost na području općine Kobaš te obavezna rabota koju je povremeno uvodila općinska vlast kako bi podigla općinsku infrastrukturu. Analizirat će se i značaj tri ketuška mlina na rijeci Orljavi, jer se u njima mljelo brašno za stanovnike općina Kobaš, Bebrina i Kaniža, te promet rijekom Savom i parobrodarska stanica u Kobašu.

Igor Josipović

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

Zatvorski sustav u Slavoniji u drugoj polovici 19. stoljeća

Reforma zatvorskog sustava u Hrvatskoj kasnila je za ostatkom Austro-Ugarske Monarhije tako da se tek tijekom 1870-ih preuzimaju

i implementiraju elementi irskoga zatvorskog sustava. Promjenama zakonodavstva, kao što je bilo ukidanje batine i okova, reguliranje samotnog zatvora, uvođenje uvjetnog otpusta te novim Zakonom o kaznenom postupku, kazna lišenja slobode počinje se izvršavati u skladu s modernim shvaćanjem i ciljem kažnjavanja, a to su i kazna i rehabilitacija zatvorenika. Pod ingerencijom lokalnih vlasti Slavonije, tj. njezinih gradova, bilo je implementiranje i provođenje sustava prijevremenog otpusta. Zatvori su u Slavoniji morali implementirati klasifikaciju, obrazovanje i obvezni zatvorski rad, kao ključne elemente u ostvarivanju rehabilitacije. S druge pak strane, lokalna vlast gradova trebala je osigurati provedbu svih zakonom predviđenih pravila prijevremenog otpusta, što je podrazumijevalo prihvaćanje prijevremeno otpuštenog zatvorenika, uvođenje u registar te neprestano praćenje njegova kretanja, kontakata i ponašanja. Autor u ovom radu upravo analizira zatvorski sustav na području Slavonije u drugoj polovici 19. stoljeća s ciljem usustavljanja temeljnih pravila služenja kazne lišenja slobode u zatvorima, opisivanja primjene sustava prijevremenog otpusta u gradovima te prikazivanjem promjena naziva i nadležnosti sudova u Slavoniji. Kako na području Slavonije nije bilo kaznionica, tako se analiza temelji na podacima zatvora Kraljevskog sudbenog stola u Osijeku. Rekonstrukcijom pravosudnog procesa, prikazat će se procedura od pritvaranja do zatvaranja. Istraživanje je pokazalo kako je svaki zatvor implementirao sustav samotnog i grupnog zatvaranja, ovisno o ponašanju zatvorenika. Svaki je zatvor provodio klasifikaciju zatvorenika i obvezni zatvorski rad, a obrazovanje nije uvedeno zbog činjenice kako su se u zatvorima izdržavale kazne lišenja slobode do šest mjeseci, što je bio prekratak rok. Klasifikacija je imala funkciju održavanja reda u zatvoru. Zatvorski je rad imao dvojaku funkciju; uz održavanje discipline, služio je kao nadomjestak obrazovanja jer su zatvorenici izučavali zanat, te je ujedno omogućavao i novčanu zaradu zatvorenicima. Zatvori u Slavoniji u drugoj polovici 19. stoljeća uspješno su implementirali sve elemente pravosudne reforme.

Slađana Josipović Batorek

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

„Borba za odgoj mladeži” - Odnos komunističkih vlasti na području Osijeka i okolice prema vjerskoj nastavi i religioznosti školske mladeži 1945. - 1960.

Održavanje vjerske nastave u državnim školama nakon 1945. godine predstavljalo je pitanje od iznimne važnosti, kako za Katoličku crkvu, tako i za komunističke vlasti. Od trenutka uspostave komunističkog režima pitanje vjeronauka nametnulo se kao jedno od najakutnijih problema, koje je tijekom godina dodatno zaoštravalo, ionako uvelike narušene, crkveno-državne odnose. Degradacijom vjeronauka na razinu izbornog predmeta i njegovim ukidanjem u višim razredima srednjih škola, komunističke su vlasti, još prije završetka rata, započele proces potiskivanja Katoličke crkve kao moralnog i ideološkog autoriteta među školskom djecom i mladeži. Takvi postupci, suprotni dotadašnjoj praksi i tradiciji, za Katoličku su crkvu bili neprihvatljivi, na što je u svojim brojnim predstavkama upućenim državnim vlastima, upozoravao i nadbiskup Alojzije Stepinac. Nagovijestivši da Crkvi predstoji „borba za odgoj mladeži“, Stepinac u predstavkama napominje da je dužnost državne vlasti osigurati nesmetano održavanje vjerskog i moralnog odgoja djece u školama. U izlaganju će se stoga analizirati metode kojima su lokalne vlasti na području Osijeka i okolice provodile sustavnu degradaciju vjerske nastave i ateizaciju odgojno-obrazovnog sustava, kao i na koji su se način utvrđivale i pratile pojave religioznosti među školskom djecom.

Marija Karbić

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Strukture lokalne vlasti, njezini nositelji i nadležnosti u Požeškoj županiji u 13. i 14. stoljeću

Načini na koje je lokalna vlast organizirana na nekom području, kao i to tko su bili njezini nositelji i kakve su bile njezine nadležnosti govori nam mnogo o društvu na određenom području, ali i utječe na njegovo daljnje oblikovanje te su pitanja vezana uz funkcioniranje lokalne vlasti od značaja za razumijevanje nekog društva u cjelini. Ovom prilikom nastojat će se pokazati kako je u Požeškoj županiji u 13. i 14. stoljeću bila ustrojena lokalna vlast te tako bolje upoznati tamošnje srednjovjekovno društvo. Analizirat će se i odnos lokalnih prema centralnim vlastima, pri čemu će se pažnja napose pokloniti ulozi kraljica u čijim se rukama Požeška županija nalazila duže vrijeme. Promotrit će se i tko su bili nositelji vlasti na lokalnoj razini, bilo kao predstavnici lokalnog plemstva, bilo kao kraljevi ovlaštenici (župani, dožupani), kakve su bile njihove ovlasti i djelokrug rada te koji su čimbenici mogli utjecati na nečiji izbor, odnosno imenovanje na određeni položaj. Upozorit će se i na pojavu kapetana roda Borića bana u vrelima, koja svjedoči o specifičnom obliku organiziranja lokalnih vlasti na rodovskoj razini, a promotrit će se i kakav je bio odnos između nižeg i srednjeg plemstva i velikaških obitelji te kako je on utjecao na oblikovanje sustava vlasti u Požeškoj županiji.

Valentina Kezić

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Poslijediplomski doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu

Odnos osječkih gradskih vlasti prema radničkom pokretu krajem 19. stoljeća

Osnivanjem Osječkog radničko-obrazovnog društva 1867. godine pa potom Obrtničko-radničkog društva 1874. godine dolazi do zamjetnijeg obraćanja pozornosti lokalnih vlasti na aktivnosti tamošnjeg radništva. Kontroliranje rada društava i kretanja radništva dobrim je dijelom bilo i dio šire strategije represivnog aparata Banske Hrvatske, ali i Austro-Ugarske Monarhije i europskih zemalja, koji je htio spriječiti širenje socijalističkih, komunističkih i anarhističkih ideja među radništvom. Osim praćenja rada društava, lokalne su vlasti pomno nadzirale i obilježavanje Praznika rada te obustavu rada. Koristeći se prije svega arhivskim izvorima i objavljenom građom, u izlaganju će se nastojati prikazati kako su se lokalne vlasti odnosile prema radničkom pokretu, kojim su se metodama služile u njegovu suzbijanju te kako je djelovanje represivnog aparata utjecalo na daljnji razvoj pokreta.

Suzana Leček

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Ivica Šute

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Sloboda ili „vrući krumpir” - samouprava u Slavoniji i Srijemu u vrijeme Banovine Hrvatske

Decentralizacija, drugim riječima samouprava sa svim prerogativima, temeljni je zahtjev HSS-a u političkim borbama u Kraljevini

Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslaviji. Stoga je vrlo zanimljivo vidjeti što se na tom području napravilo nakon uspostave Banovine Hrvatske, kada je stranka prvi puta dobila priliku provesti u život načela za koja se zalagala. Istraživanje uzima u obzir sve razine samouprave od najviše (Sabor) do najniže (općina). Međutim, kako je pitanje općinske samouprave razmjerno dobro istraženo, ovdje će se veća pozornost posvetiti ostalim razinama (Sabor, kotarevi, gradovi), a posebice reformi kotareva, budući da je u njima tek tada uvedena samouprava. Pokušat će se usporedno prikazati na koje se načine širila samouprava (koja su to samoupravna tijela bila i kako su birana), ukazati na probleme te ocijeniti dosege reformnih nastojanja.

Eldina Lovaš

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Petra Kolesarić

Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija Ruđera Boškovića i Ugostiteljsko-turistička škola, Osijek

Kontinuitet ili diskontinuitet? Gradska uprava Slobodnog i kraljevskog grada Osijeka između 1809. i 1814.

Sačuvani arhivski spisi koji se čuvaju u Državnom arhivu u Osijeku omogućuju istraživanje i rekonstrukciju gradske uprave Slobodnog i kraljevskog grada Osijeka. Pomoću njih moguće je analizirati sastav članova gradskog zastupstva i izabranog magistrata na čelu s gradskim sudcem. Stoga, cilj izlaganja je utvrditi sastav i obilježja članova osječkog magistrata na čelu s gradskim sudcem između 1809. i 1814. i odgovoriti na pitanje koliko su se često mijenjali članovi osječke gradske uprave te što je dovelo do njihove smjene. Na temelju dobivenih rezultata utvrdit će se razlozi kontinuiteta ili diskontinuiteta gradske vlasti na području Slobodnog i kraljevskog grada Osijeka u promatranom razdoblju. Radi šire kontekstualizacije teme, dobiveni će se rezultati usporediti s do sada poznatim rezul-

tatima drugih slobodnih i kraljevskih gradova u sastavu Ugarskoga Kraljevstva.

Anamarija Lukić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Osijek

Institucija i uloga velikog župana kao poveznice između središnje i gradske vlasti u Kraljevini SHS. Primjer grada Osijeka

Mada je slobodni kraljevski grad prvog reda unutar Austro-Ugarske Monarhije bila administrativna jedinica koja posjeduje vlastitu samoupravu, za vrijeme vladavine bana Karolya Khuen-Héderváryja ona je postala dijelom ograničena institucijom gradskog velikog župana. Veliki župan dobio je ovlasti izravno utjecati na izbor gradskog načelnika, što je gradska vlast doživljavala kao prijatnu. Taj se sustav organizacije vlasti prenio i u administrativno-upravni sustav u Kraljevini SHS. Ta je državna zajednica, međutim, u velikoj mjeri koristila mogućnosti institucije, ali i osobe velikog župana, kako bi umanjila samoupravu gradske vlasti i podčinila ju politici središnje vlasti. Za grad Osijek to je značilo konstantno ometanje razvojnog programa, ponajviše kroz iscrpljivanje gradskog proračuna, kao i kroz izravno ometanje volje birača iskazane na lokalnim izborima. Institucija gradskog velikog župana bila je od velike važnosti središnjoj vlasti da se zadržala i mimo zakonodavstva, pri ukidanju županija i uvođenju oblasti. U ovom se radu analizira djelovanje osječkih velikih župana tijekom parlamentarnog razdoblja u Kraljevini SHS u odnosu na osječku lokalnu samoupravu u njenim osnovnim elementima (izbor lokalne vlasti, upravljanje te gradski proračun).

Ivan Mikuš

Medicinska škola, Slavonski Brod

Odgovor lokalnih vlasti na gospodarsku problematiku i tranziciju u Slavonskom Brodu 1990. godine i u prvoj polovici 1991. godine

Procesi transformacije socijalističkog sustava, društvenog vlasništva u privatno, dogovorne planske ekonomije i samoupravljanja u politički demokratsko društvo i tržišni sustav gospodarenja, tijekom 1990. i u prvoj polovici 1991. godine, doveli su do daljnjeg pogoršanja gospodarskog stanja općine Slavonski Brod. Gospodarski problemi slavonskobrodske općine započeli su u socijalističkom razdoblju i nastavili su se poslije demokratskih promjena 1990. godine. Najveće gubitke bilježio je sektor industrije od čega je na tvornicu „Đuro Đaković“ otpadalo 80 % ukupnog gubitka brodske privrede. To poduzeće, koje je nosilo brodsko gospodarstvo, nalazilo se, kao i sama općina, u teškoj gospodarskoj situaciji ispunjenoj nelikvidnošću, stečajevima i štrajkovima. Strukturni lokalni gospodarski problemi analizirat će se putem dokumenata (izvještaji, informacije, zaključci itd.) pojedinih organa općinske vlasti i Izvršnog vijeća Skupštine općine Slavonski Brod. Novoizabrana općinska vlast bila je svjesna teškog gospodarskog i socijalnog stanja općine, gospodarske stagnacije te kolapsa brodske privrede. Stoga je pokušavala smjernicama, istaknutim u Programu gospodarske politike općine Slavonski Brod iz veljače 1991. godine, odgovoriti na tešku gospodarsku situaciju te utjecati na rješavanje nagomilanih i naslijeđenih gospodarskih, društvenih i socijalnih problema. Vremensko razdoblje između dolaska na vlast i izbivanja Domovinskog rata bilo je prekratko za ostvarivanje ovih ciljeva. Novoizabrane vladajuće strukture isticale su u dokumentima raskid s prošlošću, važnost transformacije socijalističkog sustava u gospodarski efikasno, demokratsko, socijalno i k razvoju orijentirano društvo, uz postupnu prilagodbu standarda i bez socijalnih potresa.

Ivan Milec

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Slušati „kojekakve sreske pisare“ ili narod – općinski načelnici broskog kotara u drugoj polovici 1930-ih godina

Općinski izbori održani 1936. godine važna su razdjelnica u djelovanju Hrvatske seljačke stranke u drugoj polovici 1930-ih godina. U većini općina na području Hrvatske HSS je osvojio apsolutnu vlast tako da je praktički djelovao bez opozicije. Ipak, još prije izbora bilo je vidljivo postojanje različitih struja unutar samog pokreta, što je ponegdje dovelo do izlaska na izbore više lista s HSS-ovim predznakom. Upravo je takva situacija vidljiva na području broskog kotara gdje je HSS osvojio vlast u svih osamnaest općina, no ubrzo se pojavljuju unutarnja raslojavanja. Posebna je uloga namijenjena novim općinskim načelnicima koji su, zajedno s općinskim odborima, trebali postati *gospodari* svojih općina te uspostaviti što samostalniji odnos spram državnih vlasti. Načelnika je birao općinski odbor te se očekivalo da provodi odluke odbora, a posredno i stranačke organizacije. Ubrzo nakon preuzimanja vlasti kreću prva vidljivija razilaženja, kako među samim odbornicima, tako i između pojedinih načelnika i odbornika. Predsjednik broskog HSS-a Filip Markotić komentirao je kako neki od novih općinskih načelnika „nisu dorasli funkciji“ te previše slušaju „kojekakve sreske pisare, a ne slušaju svoj narod“. U radu će se na primjeru broskog kotara analizirati položaj i djelovanje općinskih načelnika u drugoj polovici 1930-ih godine. Može se reći kako su se oni tada našli između *dvije vatre* – režima, često percipiranog upravo kroz osobu *sreskog* načelnika, i *naroda*, okupljenog oko HSS-a, koji je općinske načelnike izabrao te je od njih tražio radikalne promjene u načinu upravljanja općinama. Na površinu ponovno izlaze raniji politički sukobi, a vidljivo je i kako pojedini načelnici pokušavaju pronaći nekakav *modus vivendi* s režimom. To dovodi do dodatnih unutarstranačkih sukoba

koji se pak reflektiraju na općinske odbore što ponegdje rezultira krizom vlasti i promjenama načelnika.

Pavao Nujić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

Struktura i reforme vojne uprave Petrovaradinske pukovnije tijekom druge polovice 18. stoljeća

Petrovaradinska krajiška pješačka pukovnija uspostavljena je 1747. godine na prostoru Srijema, tijekom reorganizacije Slavonske vojne krajine, kao teritorijalno-upravna i vojno-taktička jedinica srednje razine. Kao teritorijalno-upravna jedinica bila je zadužena za sve civilne, pravosudne i gospodarske djelatnosti krajiškog područja nad kojim je imala nadležnost u obliku prvostupanjske vlasti, dok je neposredno odgovarala Glavnom zapovjedništvu u Osijeku kao višoj razini. Prvih je desetljeća na njenom čelu nominalno bio pukovnik posjednik, dok je stvarna uprava pripadala zapovjednom pukovniku. S obzirom na vojnu narav krajiškog prostora, u osobi je zapovjednika bila objedinjena, kako vojna i civilna, tako i izvršna i sudska vlast. Pukovnija je prilikom uspostave inicijalno bila podijeljena na deset satnija, nižih teritorijalno-upravnih jedinica kojima su zapovijedali satnici i koji su neposredno odgovarali pukovniku, čime je njena upravna organizacija strukturno odražavala vojno-taktičku formaciju. Zbog neučinkovitosti u ispunjavanju predviđenih dužnosti, unutarnja pukovnijska organizacija prošla je kroz značajne reforme već tijekom prvih godina postojanja. Premda je prva trajnija i prepoznatljiva struktura nastala 1753. godine, daljnje reforme i promjene nisu izostajale i svoj su vrhunac dosegnule u jozefinskom razdoblju. Reforme unutarnje pukovnijske uprave i organizacije jedan su od pokazatelja nastojanja vojnih vlasti u pomirivanju propisa i očekivanja sa stvarnošću i objektivnim mogućnostima, a čime se ocrtava odnos vojno-taktičkog i teritorijalno-upravnog aspekta vojnokrajiškog sustava.

Denis Njari

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

Vlastelinstva u Osijeku i okolici kao organi lokalne vlasti u kasnom srednjem vijeku

Vlastelinstva su u kasnosrednjovjekovnoj Kraljevini Ugarskoj osim uloge sjedišta gospodarske cjeline u pravilu imala i određenu ulogu lokalne vlasti (najčešće sudske), ali i lokalne samouprave na području koje su obuhvaćala. Stoga je cilj ovoga rada dati preglednu sliku o rasporedu vlastelinstava koja su se prostirala na području današnjega grada Osijeka i njegove bliže okolice u kasnom srednjem vijeku, preciznije krajem 14. stoljeća, te sredinom i krajem 15. stoljeća. Prikazat će se raspodjela većih naselja u navedenom prostoru i njihova pripadnost pojedinim vlastelinstvima, od kojih su neka bila Korođansko (mađ. Kórógyi uradalom), Karaševsko (mađ. Kraszó uradalom), Erdutsko, Laslovačko (mađ. Szentlászlói uradalom), Koškansko (Kosvári uradalom), Biljsko i druga. Za vlastelinstva će se iznijeti osnovni dostupni podatci o njihovim posjedničkim obiteljima, odnosno o promjenama posjedničkih odnosa u analiziranom razdoblju, te će se rekonstruirati približni teritorijalni opseg pojedinih vlastelinstava na području Osijeka i okolice. U mjeri u kojoj to izvori omogućavaju, navest će se i pojedini primjeri službenika analiziranih vlastelinstava koji su zasigurno obavljali i ulogu lokalne vlasti na područjima svojih vlastelinstava.

Branko Ostajmer

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Khuenovo osvajanje Strossmayerova Đakova: borba za općinsku upravu u Đakovu 1880-ih godina

Stupivši 1883. godine na dužnost hrvatskoga bana, Karoly (Dragutin) Khuen-Héderváry uspio je do 1887. u najvećoj mjeri skršiti sva-

ki značajniji oporbeni otpor u Hrvatskoj i Slavoniji te tako naizgled uspješno „pacificirati“ zemlju. Na saborskim izborima 1887. godine oporba je bila prepolovljena u odnosu na prethodne izbore (1884.), u Sabor nije ušlo niti deset zastupnika Stranke prava, dotad najsnažnije oporbene stranke, a ambiciozna Stranka središta (Centrum) doživjela je potpun poraz od kojeg se neće oporaviti. Khuenova uprava u hrvatskim županijama nije mogla biti dovedena u pitanje, pa su posljednji značajniji džepovi oporbenog otpora ostali pojedini gradovi i trgovišta u kojima oporbeni elementi još uvijek dobivaju većinsko povjerenje birača. Do kraja 1880-ih i početka 1890-ih Khuen odlučuje mahom slomiti i taj otpor. Dva napose važna središta koja se u toj borbi pokazuju najtvrdokornijima bili su grad Zagreb, simbolički važan kao prijestolnica, te trgovište Đakovo, čije se simboličko značenje ogleda u činjenici da je sijelo biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Biskup je u Hrvatskoj i slavenskom svijetu uživao golem politički ugled koji je, međutim, bio nerazmjern njegovu tadašnjem utjecaju u svakodnevnoj političkoj praksi. U svakom slučaju, pobjeda Khuenovih privrženika na saborskim izborima u biskupovu Đakovu (1884., 1887.) i režimsko ovladavanje đakovačkim općinskim zastupstvom predstavljali su poseban izazov banu te trebali u Beč i Budimpeštu poslati još jednu poruku o uspjehu njegove misije. Khuenov oslonac u Đakovu pri tome bili su odvjetnik Mirko Hrvat, bivši biskupov suradnik i predsjednik Sabora (od 1884.), te podžupan/kotarski predstojnik Slavko Cuvaj, čijim je premještajem u Đakovo postavljena „politička osmatračnica u sijelu đakovačke biskupije“ (Josip Horvat). U izlaganju se na temelju literature, novinstva te objavljenih i neobjavljenih izvora razmatra proces slamanja oporbenoga otpora u borbi za đakovačku općinsku vlast, što vrhunac doseže početkom 1888., kada vlasti raspuštaju iznova izabrano, oporbi naklonjeno zastupstvo.

Luka Pejić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

Lokalne vlasti i pitanje kriminaliteta u 19. stoljeću: primjer osječkog redarstva

Osječko redarstvo formirano je u jeku napoleonskih ratova, što je predstavljalo svojevrsni odraz novog stupnja autonomije gradskih vlasti. Redarstvo se nastavilo razvijati paralelno sa složenim modernizacijskim procesima tijekom čitavog 19. stoljeća. Za vrijeme neoapsolutizma zadaci policije podrazumijevali su brigu o kretanju stranaca u gradu, čuvanje sigurnosti osoba i imovine, osiguranje vladajućeg poretka itd. Međutim, obaveze i prava redarstvenika preciznije su utvrđeni tek krajem stoljeća izradom prvog statuta, potvrđenog od strane Odjela za unutarnje poslove. U razmaku od tek nekoliko godina, od 1893. do 1898., u vremenu sve snažnijih migracija i industrijskog razvoja, Osijek je dobio moderno ustrojenu policiju. Redarstvenici su trebali biti snažni, zdravi i inteligentni muškarci koji su posjedovali određene kompetencije te su, s obzirom na tekst zakletve, bili spremni bespogovorno djelovati u monarhovo ime. Njihove odore i sablje dopremane su iz Austrije, dok je bečka policija u svakom pogledu služila kao model kojem je valjalo težiti. Stanje osječke policije bilo je učestala tema na sjednicama Gradske skupštine, pri čemu su konstantno razmatrane mogućnosti njezinog unaprjeđenja. Unatoč činjenici da statistički pokazatelji upućuju na stanovitu efikasnost lokalnih policajaca pri rješavanju zločina, dostupni izvori upućuju i na probleme vezane uz redarstvo; od nezadovoljstva samih policajaca niskim plaćama do iskazivanja otvorenog nepovjerenja od strane građana prema nasilnim redarstvenicima. Bilo kako bilo, policija u Osijeku nastavila se razvijati i na prijelazu stoljeća, zapošljavajući sve veći broj ljudi, otvarajući nove postaje po gradskim četvrtima, usvajajući inovativne metode rada (npr. korištenje pasa i bicikala) itd. U konačnici, izbijanje Prvog svjetskog rata označilo je krizno razdoblje u pogledu javne sigurnosti budući da je mobilizirano oko 70 % muškaraca koji su do ljeta 1914. bili zaposleni

kao gradski policajci. U izlaganju će biti obrazložena uloga lokalnih vlasti u profesionalizaciji gradskog redarstva te ključne značajke represivnog djelovanja osječke policije u 19. stoljeću.

Želimir Prša

Škola za modu i dizajn, Zagreb

Funkcioniranje Općine Lipovljani u Drugom svjetskom ratu (1941. – 1945.)

Ovim se radom, koristeći dostupno arhivsko gradivo i literaturu, želi rasvijetliti funkcioniranje općine Lipovljani u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, tj. u razdoblju Drugog svjetskog rata. Prostor općine sastojao se od naselja Lipovljani, Kraljeva Velika, Piljenice i Krivaj te je potpadao pod kotar Novska, odnosno Veliku župu Livac i Zapolje (Livac-Zapolje od 1944.) sa sjedištem u Novoj Gradišci. Iako se u općinskoj upravi zadržala predratna HSS-ova uprava i administracija, i u ovoj općini je primjetan izražen problem funkcioniranja lokalne vlasti u NDH, a to je problem isprepletanja nadležnosti samih načelnika/kotarskih predstojnika s jedne strane i čelnika samog Ustaškog pokreta (tabornika, logornika) s druge strane. Uz sve unutarne probleme lokalne uprave, i u općini Lipovljani problem su bili i partizanski napadi na mjesto, pa tako i samo spaljivanje općinske zgrade 4. srpnja 1942., odnosno otuđivanje postojeće administrativne opreme te spaljivanje arhiva općine. Prostor Lipovljana iznimno je važan jer njime prolazi željeznička pruga te je osnovni prioritet njemačke vojske i oružanih snaga NDH bilo očuvanje sigurnog odvijanja prometa na tom pravcu. U takvim okolnostima sve funkcije općine padaju u drugi plan te ona gotovo postaje jedini „simbol“ pripadnosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj tog prostora.

Krešimir Regan

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

Dubravka Latinčić

Osnovna škola Jelkovec, Sesvete

Protuosmanski obrambeni sustav Požeške županije

Požeška županija nalazila se u središtu savsko-dravskog međurječja, na području današnje zapadne Slavonije. U razvijenom i kasnom srednjem vijeku te ranom novom vijeku prostirala se od Papuka na sjeveru do rijeke Save na jugu te od Ravne gore i Psunja na zapadu do Krndije i Dilj gore na istoku. Čitavim prostorom dominirala je prostrana Požeška kotlina ili dolina sa središtem u Požegi, županij-skome središtu. Još od razvijenog srednjeg vijeka čitavi je prostor županije bio branjen prstenom tvrdih gradova (*castruma*) raspoređenih po obroncima planina koje okružuju kotlinu, kao i na pobrđu koje je sa sjeverne strane omeđivalo nizinu rijeke Save, te na gredama uz samu rijeku Savu, uz glavne prijelaze preko nje. No, zbog znatne udaljenosti tih utvrda od onodobnih glavnih komunikacijskih pravaca i njihove neprilagođenosti ratovanju vatrenim oružjem, za vladavine Matije Korvina (1458. – 1490.) započela je u čitavoj županiji sustavna izgradnja novih utvrđenja u duhu renesansne obrambene doktrine, koja će se sa starim utvrđenjima s vremenom spojiti u jedinstveni protuosmanski obrambeni sustav. Za razliku od starijih srednjovjekovnih utvrđenja, nova su se podizala na onim položajima s kojih je bilo najlakše vršiti nadzor kretanja kroz županiju, a samim time i njezinu obranu. Taj novi protuosmanski sustav isprva je funkcionirao kao druga linija obrane južne granice Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, u zaleđu protuosmanske Jajačke i Srebreničke banovine. Isprva je služio kao glavna logistička baza za opskrbu utvrda obiju banovina vojnicima, hranom i drugim potrepštinama, da bi se padom Srebreničke (1512.) i Jajačke banovine (1528.) našao na prvoj crti obrane. Iako je na području Požeške županije krajem 15. i početkom 16. st. izgrađen složeni obrambeni sustav sastavljen od niza moderniziranih tvrdih gradova, renesansnih kaštela, tvrđa-

va, utvrđenih crkava i samostana te naposljetku utvrđenih naselja, Osmanlijama je bilo potrebno tek dvije godine da ga u cijelosti slome (1536. – 1537.), a nekadašnju Požešku županiju pretvore u ishodište za daljnji prodor prema zapadu. Stoga ćemo u ovom izlaganju, na temelju terenskog istraživanja, dati prikaz razvoja protuosmanskog obrambenog sustava na području srednjovjekovne i ranonovovjekovne Požeške županije od početka njegove izgradnje za vladavine Matije Korvina pa sve do pada županije pod osmansku vlast (1458. – 1537.), ukazati na glavne sastavnice toga sustava prema vrstama utvrda i njihovom geostrateškom značenju u odnosu na komunikacije i naselja, te naposljetku pokušati odgovoriti na pitanje zbog čega se taj sustav pokazao toliko nemoćnim u zaustavljanju Osmanlija.

Melina Rokai

Sveučilište u Beogradu, Filozofski fakultet

Borba lokalnih vlasti u Slavoniji, Srijemu i Baranji protiv heretika za vrijeme misije Jakova Markijskog

Misija inkvizitora Jakova Markijskog protiv heretika 1437. godine prostirala se na području Slavonije, Srijema i Baranje. Ranija historiografija je njen „uspjeh“ pripisivala vatrenim propovijedima koje je Jakov Markijski držao na narodnom jeziku. Prema svjedočenju jednog suvremenika utvrđeno je da je Jakov Markijski propovijedao na latinskom jeziku, uz pomoć tumača, koji je njegove riječi prevodio na narodni jezik. Masovna preobraćenja, koja su pratila njegovu misiju, treba više pripisati, „svjetovnoj ruci“ (oružanoj sili) koja je njegovo putovanje pratila kroz cijelu Ugarsku, prema tome i kroz navedeno područje. Iako je ta činjenica i ranije uočavana, struktura te vlasti nije detaljno razmatrana. Shodno tematici znanstvenog skupa, smatrali smo da nije beskorisno osvrnuti se na pitanje sastava (oružane) pratnje i ulogu lokalnih vlasti naznačenog područja u borbi protiv spomenutih heretika. U prvom redu to su bili naoružani ljudi župana županija na tom području, kao što su Požeška, Vukovska, Srijemska

i Baranjska. Neki od njih su i poimence poznati, kao što su: župan Požeške županije Ladislav Tamaši i Ladislav Maroti iz Vukovske županije. Uz njih, „zaštitu“ fra Jakovu, kao inkvizitoru, osiguravali su i niži lokalni dužnosnici, kao što su bili sudci pojedinih mjesta na navedenom području. Od njih su poznati sudci iz Kamenice i Beočina. Oni su sudjelovali u uhićenju heretika u tim mjestima. Nasilna djelatnost lokalnih vlasti ponekad je naišla i na otpor, što je dovelo čak i do oružanih sukoba između predstavnika lokalnih vlasti i „heretika“ na tom području za vrijeme misije Jakova Markijskog.

Peter Rokay

Sveučilišni profesor u mirovini

Familiaries obitelji Maróti (Morovičkih) kao vršitelji lokalne vlasti u Srijemu, istočnoj Slavoniji i Baranji

U feudalnom društvu lokalnu vlast vršili su vazali (službenici) veleposjednika. U srednjovjekovnoj Ugarskoj i Hrvatskoj oni su se zvali familijarima, jer su bili prvotno pripadnici obitelji (familije) većih posjednika vlasnika – gospodara. Na teritoriju istaknutom u naslovu, jedan od najkрупnijih vlasnika bila je u 15. st. obitelj Maróti (de Maroth, Morovički). Oni su imali prostrana imanja diljem Srijemske, Vukovske, Požeške i Baranjske županije. Maróti su svoju vlast na tom teritoriju vršili putem svojih familijara. Njih su činile niže plemićke obitelji (familije) s tog područja, prvotno siromašniji rođaci (familijari) velikaša, a zatim također i druge obitelji. Takvi su bili Đulai, Bezdedi, Vizkezi i drugi. Oni su uz vojnu službu u jedinici (pod zastavom) svog gospodara, također upravljali njihovim administrativnim jedinicama, tj. navedenim županijama na tom teritoriju, kao (pod)župani i niži dužnosnici. Maróti su mrežu svojih familijara izgrađivali zajedno sa stjecajem svojih posjeda, kao i dobivanjem državnih funkcija. Familijari obitelji Maróti (Morovičkih) vršili su u ime svojih gospodara lokalnu vojnu, administrativnu, financijsku i sudbenu vlast. Oni su zapovijedali manjim vojnim jedinicama (če-

tama) svojih gospodara. Isto tako, „čuvali” su njihove obrambene objekte (tvrđave i dvorce) te su štitili promet na kopnu i vodi, na njihovom posjedu. Oni su upravljali posjedima, ubirali od kmetova vlastelinska davanja i državne poreze. Oni su također sudili podanicima s njihovih imanja u sporovima od manje važnosti. Zauzvrat su od Marótija kao plaću dobivali na uživanje (*in honorem*) posjede, kao i u drugim krajevima srednjovjekovne Ugarske i Hrvatske.

Ante Samardžić

Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“, Zagreb

Krizni štab općine Slavonska Požega (1991. – 1992.)

Autor će na temelju dostupnih arhivskih izvora, tiska i literature te tada važećih zakonskih i podzakonskih propisa iz općenarodne obrane i društvene samozaštite izložiti ustrojavanje, organizaciju i djelovanje Kriznog štaba općine Slavonska Požega u prvim godinama Domovinskog rata. Krizni štab bio je savjetodavno tijelo predsjednika Republike Hrvatske, koje je imalo zadaću sustavno pratiti i procjenjivati političko-sigurnosne prilike u RH i u vezi s tim predlagati i poduzimati potrebne mjere preko republičkih i drugih državnih i općinskih tijela. Krizni štab općine Slavonska Požega bio je podređen Regionalnom kriznom štabu za Slavoniju i Baranju. Zadaća regionalnih kriznih štabova bila je učiniti obrambeni sustav djelotvornijim te poboljšati koordinaciju, disciplinu i moral. Krizni štab općine Slavonska Požega ustrojen je u srpnju 1991. godine kao stručno operativno tijelo Skupštine općine Požega za planiranje, organiziranje i usmjeravanje priprema sustava obrane od agresije, sustava civilne zaštite, za neposredno vođenje i koordiniranje akcijama zaštite i spašavanja pučanstva, materijalnih i drugih dobara te otklanjanja posljedica od ratnih djelovanja. Svrha osnivanja je ostvarivanje funkcionalnog jedinstva djelovanja i objedinjavanja svih funkcija obrane općine Slavonska Požega. Djelatnost Kriznog štaba sastojala se u obavljanju poslova koje je nametala situacija, a

to su: poslovi oko pripreme ustrojstva Hrvatske vojske, inženjerijske pripreme za zaprečavanje, pripreme za organizaciju ratne proizvodnje, ratna proizvodnja, blokada i osvajanje vojarne, organizacija obrane i obrana napadnutih naselja, provođenje mjera pripravnosti, pripreme za evakuaciju i evakuacija naselja rubnog kriznog područja, borbena djelovanja, asanacija terena, uspostava zone odgovornosti na teritoriju zahvaćenom ratnim djelovanjima, razmjena zarobljenika, održavanje proizvodnje, zbrinjavanje obitelji poginulih gardista, zbrinjavanje prognanika te organizacija pomoći Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni.

Petar Seletković

Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu

Velikaši i županije donjeg međurječja Drave Save i Dunava od razdoblja vladavine Žigmunda Luksemburškog prema kraju srednjeg vijeka: odnosi moći

Tijekom vladavine kralja Žigmunda Luksemburškog i u narednom razdoblju (15. i početak 16. st.) dolazi do jačanja velikaškog sloja plemstva u Ugarskom Kraljevstvu, što se, između ostalog, vidi i u činjenici da u vlasništvo velikaša prelaze i sama sjedišta ugarskih županija, kao i većina ostalih utvrda i trgovišta koja su ranije bila izravno pod kraljevskom vlašću. Spomenuti procesi pokušat će se razjasniti na primjeru županijskih središta (npr. Požege i Vukovara) te drugih kraljevskih posjeda donjeg međurječja Drave, Save i Dunava. Slijedom navedenog, nastojat će se prikazati uloga velikaša u strukturama županija donjeg međurječja potkraj srednjega vijeka, odnosno tijekom 15. i početkom 16. st., te funkcije koje su velikaši obavljali unutar istih županijskih struktura. Nadalje, analizirat će se pitanja odnosa velikaša prema ostalim nositeljima županijskih vlasti (poput srednjih i nižih slojeva plemstva), kao i odnos velikaša prema urbanim naseljima u njihovom vlasništvu te uloga velikaša u njihovom razvoju.

Robert Skenderović

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Komparativna analiza odnos između administrativnog statusa i gospodarsko-demografskog razvoja slavonskih gradova u 18. stoljeću

Slavonija je u 18. stoljeću imala velik problem razvitka gradova. Većina gradova civilne Slavonije imala je status vlastelinskih trgovišta te je u njima građanstvo vodilo borbu za samostalnost koju su im uskraćivali vlastelini. Drugačiju su sudbinu imali komorski gradovi Požega, te osječki Gornji grad, Donji grad i Tvrđa u kojima je samostalnost građanstva bila znatno veća. Požega je 1756. čak izborila status slobodnog kraljevskog grada te je do kraja 18. stoljeća ostala jedini slavonski grad koji je imao taj status. Posebnu sudbinu imali su gradovi Vojne krajine koji su od 1750-ih dobili status vojnih komuniteta, ali ni oni nisu uspijevali izboriti veći gospodarsko-demografski razvitak. Različiti modeli samouprave gradova zapravo nisu donijeli veće razlike u razvitku što se vidi po demografskom kretanju gradova. Naime, krajem 18. stoljeća samo je Osijek prelazio broj od 10.000 stanovnika, a slobodni kraljevski grad Požega imao je tek oko 2.000 stanovnika. U komparativnom razmatranju borbe slavonskih gradova za vlastitu emancipaciju zanimljivo je i pitanje gradskih atara. Požega je i u tome pogledu prednjačila jer je gradu pripadalo sedam okolnih sela te veći gradski teritorij uglavnom prekriven šumama, ali stvarna važnost gradskih atara može se komparativno vidjeti tek u usporedbi s razvitkom Subotice i Sombora u susjednoj Bačkoj. U izlaganju će se nastojati pokazati povezanost stupnja samostalnosti i ekonomsko-demografskog razvoja gradova civilne Slavonije tijekom 18. stoljeća, kako bi se na kraju moglo zaključiti koliko je samouprava gradova bila ključna za njihov razvitak.

Boris Suljagić

Hrvatski državni arhiv, Zagreb

Kontinuirano i promjenjivo u čepinskoj upravi i u odnosima uprave Čepina s vlastima u Osijeku i Zagrebu u razdoblju između dvaju svjetskih ratova

Općina Čepin bila je u međuratnom razdoblju multinacionalna zajednica s dvije prednosti. Jedna je bilo dobra, kvalitetna zemlja, pogodna za uzgoj žita i stočarstvo, a druga je bila povezanost s nedalekim Osijekom, upravnim, gospodarskim i kulturnim centrom Slavonije. I ta općina bila je jako zahvaćena prolongiranim agrarnom reformom poslije Prvoga svjetskog rata. I ona je provela međuratno razdoblje u stvaranju kompromisa kojim su nekadašnji veleposjednici do određene mjere mogli nastaviti svoje gospodarske aktivnosti u drugačijim uvjetima. Uz sve tipično za regiju i kotar (srez) Osijek, općina je ipak bila uglavnom u nepovoljnoj financijskoj situaciji. Pregled financijskoga i upravnog poslovanje općine iz jeseni 1939. godine (fond HR-HDA-157 Banovina Hrvatske. Odjel za unutarnje poslove, 27082/1940, kut. 107) prikazuje svu problematičnost uprave, i to općinskoga blagajnika i uprave koja sve to tolerira, bilo neznanjem ili nečinjenjem. Kroz članak će se analizirati i utvrditi zašto je tome bilo tako. Konceptcija članka je kombinacija političke i upravne povijesti, gdje bi politička povijest bila pomoćna upravnoj. Vidjet će se kako nadređene vlasti nadziru općinu i kako općina reagira i djeluje u skladu s uvjetima. U tu svrhu potrebno je napraviti opis fonda uprave Čepina s identifikacijom, kontekstom, sadržajem i ustrojem na arhivistički način. Konačno bi se napisala povijest općine Čepin u međuratnom razdoblju iz upravno-političkog očišta.

Krešimir Škuljević

Oš „Vladimir Nazor“, Slavonski Brod

Jedan aspekt lokalne uprave: godišnji proračuni sibirjske općine (1872. – 1881.)

Primarni istraživački interes predstavljaju godišnji proračuni Upravne općine Sibinj u razdoblju između 1872. i 1881. godine. Izradu proračuna prati istovremeni proces reintegracije (etapno provođenje, što je očigledno na primjeru imovnih općina), reforme (upravne, školske, sudske i porezne) političkih izbora (svake tri godine), tržišnih odnosa (uvjetovanih klimatskim i međunarodnim odnosima) te odnosa predstavnika lokalne uprave i stanovništva (primjerice, neposluh stanovništva ili nemoć uprave). Pomoću praćenja samog sadržaja proračuna otkrivaju se djelomično ostali odnosi, poput obrtnih aktivnosti (limitacije cijena, zakup obrtničkih djelatnosti) i slobodnog tržišta (koje se transformira i potiče u tom razdoblju). Na redovite primarne odnose utjecali su i izvanredni. Njih je također bilo više. Svakako najveće poremećaje stvarale su afere vidljive u radu privremenog načelnika općine, koji se nazivao vladinim povjerenikom. Bilo je zabilježanih i manje zvučnih afera, poput krađe šumske štete, neisplate poreza i nemarnosti upravnih predstavnika. U čimbenike utjecaja svakako treba ubrojiti gospodarske fenomene (nazovimo ih tako), poput renesanse u crkvenom graditeljstvu sibirjske općine, ali i svu administraciju nastalu s gospodarskim sadržajem (poput „namira“, „kvaročina“, „kupna pogodba“, „globe“ i sl.), prvenstveno od tadašnjeg ministarstva unutarnjih poslova, što je bila serežanska postaja Odvorci. Ostvarivost navedenoga u svakodnevnom radu prati se u primjeni tabličnog rada (statistički presjek stanja) i pripiscima (povećana ekonomičnost upravnih predstavnika svih lokalnih institucija).

Szabolcs Varga

Mađarska akademija znanosti, Budimpešta

**Pokrajinski sabori u Slavoniji u prvoj polovici
16. stoljeća**

Karakter slavonskih pokrajinskih (staleških) sabora (*congregatio generalis*) promijenio se u prvoj polovici 16. st. Naime, do tada su u prvome redu djelovali uz sudbeni stol (*sedes iudiciaria*) i uglavnom su se bavili sudbenim poslovima. Međutim, zbog sve veće osmanske opasnosti sve su se više morali baviti poslovima mobilizacije i plaćanjem poreza. Iz razdoblja vladavine Jagelovića dostupan je prvi podatak o tome da su ti sabori djelovali kao politički forumi na kojima su slavonski plemići zajedno definirali svoje molbe upućene vladaru. U tim su desetljećima hrvatski i slavonski sabori najčešće zasjedali odvojeno, a zajedno su održani svega nekoliko puta. Nakon bitke na Mohačkom polju ti su se procesi ubrzali. S jedne strane, na slavonskim se saborima raspravljalo o političkim pitanjima; na njih je vladar slao izaslanike, a njihove je odredbe sâm potvrđivao. S druge pak strane, hrvatsko i slavonsko plemstvo češće je zasjedalo zajedno, a sredinom stoljeća dvije su se institucije ujedinile. S treće strane, na saborima su se pojavili akti reprezentacije, tako primjerice i svečano ustoličenje banova. S četvrte strane, na saborima se odlučivalo i o izaslanicima delegiranim u Ugarski sabor te o vladaru, kao i o njihovim instrukcijama. Te su novine većinom povezane s Ugarskim saborom, a tamošnji su običaji postali dio prakse Hrvatsko-slavonskog sabora, zajedno stvorivši preduvjet da u ranom novom vijeku pokrajinski sabori postanu najvažniji politički forumi Hrvatske i Slavonije.

Hrvoje Volner

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

Holokaust u Osijeku i lokalna samouprava

Od početka uspostave ustaške vlasti u Osijeku provode se restriktivne mjere protiv slobode života i vlasništva Židova. Takav postupak nije bio moguć bez uključivanja lokalne samouprave koja je na temelju formalnih procedura, u kratkom vremenu, mogla identificirati brojčano i imovinsko stanje židovskih obitelji na prostoru grada, njihovu vjersku i političku opredijeljenost; djelovati u smislu općih restriktivnih zahvata. Raspoloživost lokalne samouprave u udovoljavanju zahtjevima viših razina vlasti ukazuje na njezinu nerazdijeljenost od izvršne vlasti. Poslovi oko provedbe podržavljenja nearijevske imovine su lokalnoj samoupravi naprosto dani, a njezino je bilo posao provesti u djelo. Uz gubitak tradicionalne supsidijarnosti, lokalna samouprava potpada pod utjecaje različitih formalnih skupina: tendencija vidljiva u vrijeme Banovine Hrvatske posebno će doći do izražaja tijekom funkcioniranja ustaške vlasti. Takve pojave ukazuju na neobazrivosť osoba koje su preuzele na sebe djelovanje određene institucije, kao i to je li takvo djelovanje zakonito ili ne. Rad će analizirati djelovanje ureda potrebnih za provedbu izvlaštenja i deportacije Židova iz Osijeka, osvrnut će se na pripreme obrasce provedbe i provedbu do konačnog rješenja – preseljenja u logor Tenju.

Dražen Živić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar

Demografska održivost postojeće mreže gradova i općina u istočnohrvatskim županijama

U teritorijalnom smislu prostorni obuhvat demografske analize u ovom radu čini pet današnjih istočnohrvatskih županija (Brodsko-posavska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Viroviti-

ko-podravska i Vukovarsko-srijemska), koje obuhvaćaju malo više od petine (22,1 %) ukupne kopnene površine Republike Hrvatske. U administrativnom smislu, u navedenim se županijama nalazi ukupno 127 jedinica lokalne uprave i samouprave (22,8 % RH), od kojih su 22 grada (17,3 % RH) i 105 općina (24,5 % RH), s ukupno 998 samostalnih naselja (14,8 % RH). Prema prvim rezultatima popisa stanovništva 2021. godine, u istočnohrvatskim županijama je živio ukupno 669.781 stanovnik, što je 136.217 osoba ili 16,9 % manje nego 2011. godine. Intenzitet međupopisne promjene upućuje na demografsko izumiranje kao tip demografske dinamike, što je uzrokovano aktualnim prirodnim padom i negativnom migracijskom bilancom, kao i dugoročnim djelovanjem niza destabilizacijskih odrednica kretanja i razvoja stanovništva, od kojih su u drugoj polovici 20. st. osobito snažni bili procesi deagrarizacije, deruralizacije, emigracije, demografskog starenja, kao i visoki ljudski i demografski gubitci u Domovinskom ratu. U tom općem nepovoljnom kontekstu postavlja se pitanje demografske održivosti postojeće mreže gradova i općina u istočnohrvatskim županijama, jer je ona važan element njihove ukupne, a to znači i društvene i ekonomske održivosti. Na temelju službenih podataka popisne, vitalne i migracijske statistike (Državni zavod za statistiku) za razdoblje 2011. – 2021. godine utvrdit će se demografska bilanca i ocijeniti dosegnuta razina opće depopulacije kao krucijalnog čimbenika demografskog i ekonomskog zaostajanja istočnohrvatskih županija u cjelini, a osobito onih gradova, općina i naselja koje su u jakom demografskom silaznom trendu.

Bilješke / Notes

Bilješke / Notes

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8, 35000 Slavonski Brod
<http://hipsb.hr/>

Filozofski fakultet Osijek
Ulica Lorenza Jägera 9
31000 Osijek
<https://www.ffos.unios.hr>

Privedili:

Ana Rajković Pejić
i Domagoj Tomas

Grafička priprema i tisak:
Krešendo, Osijek